جلسه ۱۳۲

صورت مشروح روز سه‌شنبه ۱۷ شهر شعبان المعظم ۱۳۲۸

مجلس دوساعت وسه‌ربع قبل‌از ظهر بریاست آقای ذکاءالملك تشکیل‌شد

صورت مجلس روزشنبه را آقای معاضدالملك قرائت کرد.

رئیس — در باب صورت مجلس ملاحظاتی اگرهست بفرمائید.

(اظهاری نشده رئیس صورت مجلس را امضاء نمود).

رئیس - آقایان رؤساء و محترمین کمیسیون هارا یاد آوری می کنم که بر حسب قراردادی که شده‌است که هرهفته‌روزهای پنجشنبه راپورت‌انعقاد جلسات کمیسیونها وکسانی که غایب می شوند یا اینکه دیر می‌آیند درمجلس قرائت شود پس‌فردا که روز پنجشنبه است منتظریم راپورت خودشان را بدهند.

[آقامیرزا ابراهیم‌خان ماده (۹) قانون‌اداری معارف را قرائت نمود پس از جزئی مذاکره کلمه (انجمن معارف) برداشته شد و در عوض آن (هیئت مشاوره) گذاشته شده به عبارت ذیل تصویب‌شد.]

ماده (۹) وظایف اداره‌محاسبات (۱) ترتیب و نگاهداری کتب ودفاتر و اوراق‌لازمه برای‌حقوق اجزاء وزارتخانه و حساب کلیه وجوه عایده اداره معارف واوقاف.

ترتیب صورتهای ماهیانه از برای هیئت مشاوره و صورتهای ششماهه و روزنامه ماده (۱۰) وظایف هیئت مشاوره (۱) حل غوامض معارف (۲) تسویه اختلافات بین مکاتب و مدارس (۳) رد و قبول تألیفات معینه برای مدارس و مکاتب (٤) مشورت در تدارك نواقص تعلیمات و لوازم تحصیلات ثلثه از وجوه اعانه و غیره و ترجیح بعضی تدارکات به مقتضیات حال (٥) تعیین مصرف وجوه فوق‌العاده که برسم هدیه و اعانه میرسد و وجوه موقوفات که باختیار وزارت معارف گذارده شده باشد (٦) معاونت فکری وزیر در هرنوع مسئله و مشکلی که بآن‌هیئت رجوع شود.

[دراین ماده مذاکرات زیاد شده آقای‌افتخار الواعظین اظهار کرد مراد از تعیین مصرف وجوه موقوفات‌که در اینجا نوشته‌اند از وظایف‌این‌هیئت مشاوره است لابد موقوفاتی خواهد بود که متولی مخصوص ندارد و اداره آن در عهده‌وزارت‌اوقاف است و موقوف علیه مطلق مصارف بها است اگر مراداین‌است خوب است توضیح شود معاون‌وزارت علوم جواب داد که چون بعد ازاین شاید بعضی اشخاص موقوفاتی‌را معین کنندکه منافع آن صرف مکاتب شود و متولی آن را وزارت اوقاف قرار بدهد ازاین‌جهت در اینجا تعیین مصرف‌ومصارف آن در عهده این هیئت‌گذارده شده و مراد این قسم ازموقوفات است‌آقای حاج سید نصرالله‌اظهار نمود کلمه [حل غوامض مصارف] را ملتفت نشد اگر مراد حل غوامض علمی است‌که این راجع بوزارت معارف نیست و اگر مراد حل غوامض کار های وزارت معارف است بساید حل غوامض امور معارف نوشته‌شود گفتند صحیح‌است و بهمین‌عبارت [حل غوامض امور معارف] تصویب شد بعد در خصوص اینکه این هیئت مشاوره عبارت‌خواهدبود از هیئت مشاوره اداری معارف‌مذاکره شدمعاون وزارت علوم اظهار نمود آن هیئت علیحده خواهد بود که مرکب است از رؤسای ادارات وزارت معارف که هر شعبه در ترتیب ادارات مذاکره خواهند کرد و این هیئت از برای‌مشاوره درترتیب پروگرام و رد و قبول تالیفاتیکه باید درمدارس تدریس شود میباشد اظهار شد پس خوبست این مسئله توضیح شود مذاکرات‌زیاددراین‌باب نشده بالاخره آقای‌مشیرالدوله بعبارت‌ذیل‌پیشنهاد نمود در قابل توجه‌بودن آن‌اخذرأی شده‌باکثریت‌قابل‌توجه شده با ماده[۱۰]رجوع بکمیسیون گردید(وظایف مجلس مشاوره اداره تسویه اختلافات بین مکاتب و مدارس و مداقه در امور ادارهٔ که رجوع آنرا بمجلس مشاوره‌لازم بداند).

وظایف هیئت مشاوره علمی موافق‌فقرات‌اول و سیم و چهارم و پنجم و ششم ماده (۱۰) فصل سیم - ترتیب ادارات معارف و اوقاف‌وایالات.

ماده (۱۱) برای ایفای بوظایف مذاکره علاوه بر ادارات مرکزی در ایالات و ولایات نیز شعبه تأسیس‌می‌شودتفصیل‌ذیل(۱)ادارات ایالتی‌معارف و اوقاف در ایالات [آذربایجان] [خراسان] [فارس] [کرمان] [۲] ادارات‌ولایتی نمره اول در ولایات [اصفهان] [گیلان] [مازندران] [قزوین][همدان][زنجان][عراق][یزد][کرمانشاه] [شوشتر] بنادر فارس [۳] ادارات ولایتی نمره دویم در ولایات [اردبیل - ارومی - استرآباد - شاهرود - سبزوار - نیشابور - بروجرد - کاشان - قم - خرم‌آباد - سمنان - دامغان - دزفول-سنندج مراغه - خوی] [٤] ادارات ولایتی نمره سیم در ولایات [ساوجبلاغ - سلماس - میانج - قوچان - تربت - بجنورد - قاین - بیرجند - بم - بمپور — ساوه - ملایر - آباده — ماکو — سراب — خلخال در تقسیم ایالات‌وولایات ترتیب فوق‌محل اختلاف شده اکثریت‌مجلس‌برخلاف آن بود پس‌ازمذاکره از نمایندگان بترتیب ذیل پیشنهادی نمودند وآقا میرزا ابراهیم خان قرائت نموده]

(۱) آقای میرزا مرتضی‌قلیخان.

بنده پیشنهاد میکنم که از روی عده نفوس درجات ثلث‌معین شود.

از دویست هزاز نفر و زیادتر درجه اول از صد هزار الی دویست هزار نفر درجه دوم از صد هزار نفر کمتر درسیم.

(۲) آقای حاج عزالممالك.

بنده پیشنهاد میکنم که فقط ماده (۱۱) (برای ایفاء بوظایف مذکوره علاوه بر ادارات مرکزی در ایالات وولایات شعبه هاتاسیس میشود)نوشته شود واسم‌ایالت وولایات برده‌شود.

[۳] آقای میرزا ابراهیم خان.

بنده پیشنهاد می کنم در عوض این ماده این عبارت نوشته شود (وزارت معارف درهر یك از ایالات‌وولایات‌وبلوکات برحسب اقتضای وقت‌تأسیس ادارات خواهد نمود) پس ازمقداری‌مذاکره آقای میرزا مرتضی قلیخان پیشنهادخود را مسترد داشته پس از آن درپیشنهادآقای عزالممالك باضافه کلمه [برحسب لزوم] قبل از کلمه [شعبه ها تأسیس می‌شود] اخذ رأی شده باکثریت تصویب شد.

ماده [۱۱] بطوریکه تصویب‌شد.

] برای ایفاء بوظایف مذکوره علاوه بر ادارات مرکزی در ایالت و ولایات نیز برحسب لزوم‌شعبه هاتأسیس میشود.

وحیدالملك — دو ماده از این قانون برگشته است بکمیسیون که اصلاح شود واز برای روز شنبه حاضر خواهد شد یعنی فردا یك جلسه داریم واز برای روزپنجشنبه راپورت آنرا میدهم واگر ایرادی نیست روز شنبه جزء دستور شودکه زودتر این قانون از مجلس بگذرد.

رئیس - جزء دستورهست‌همینقدرکه راپورت آن ازکمیسیون برگردد موضوع مذاکره خواهد شد لازم نیست مجدداً جزء دستور شود.

معاون وزارت علوم - لوایحی راکه‌بمجلس فرستادیم شامل دو قسمت بود یکی قانون اداری معارف ویکی قانون وزارت فوائدعامه ودر مجلس این دوقانون‌را ازهم مجزاکردند فقط قانون‌اداری معارف را بکمیسیون رجوع کردند حالا که تقریباً کمیسیون معارف‌وظیفه خود را دراینکار انجام‌داده است تمنائی که دارم این‌است که آن قسمت دیگر هم‌که راجع بقانون وزارت فوائد عامه است زودتر بکمیسیون رجوع‌شود که‌راپورت‌داده‌شود وقوانین این دو اداره باهم از مجلس بگذرد.

منتصرالسلطان - قانون وزارت فوائدعامه بکمیسیون‌رجوع‌شده وانشاءالله راپورت‌آنرابزودی تقدیم میکنیم.

(در اینموقع‌هیئت وزراءباستثنای وزیرامورخارجه بمجلس تشریف آوردند)

رئیس - در جلسه گذشته مذاکرده در مرام نامه معوق ماند وقرار شدکه در این جلسه آقایانی که‌درآن‌جلسه اجازه نطق خواسته بودند بترتیب بایشان وقت داده شود آقای ادیب‌التجار.

ادیب‌التجار - یکی از عرایض بنده در باب افواج قدیمه بودکه آقای میرزا اسدالله خان سؤال کردند وآقای وزیرجنك جواب دادند مسئله دیگر بنده این بودکه‌هرمستخدم برای وزارت‌جنك که‌اهمیتش‌خیلی‌است‌وهمچنین برای وزارت‌معارف قید نفرمودند و یك نکته هم هست راجع بآقای رئیس الوزراء که وزیر علوم ومعارف رابرای چه تابحال بمجلس معرفی نکرده اند [گفته شد این اظهار شما خارج از مذاکره پروگرام‌است]

ادیب‌التجار - مذاکره پروگرام نیست یاد آوری می کنم بحضرت رئیس الوزراء که چراوزیر معارف را معرفی نکرده اند اعتراض نکنید اگر خارج از موضوع‌باشدحضرت رئیس اخطار می کند مملکت باید وزیر معارف داشته باشد نه این‌که بی علم و معرفت و جاهل باشد و برای چه

شما وزرای دیگر را آوردید معرفی کردید ولی وزیر معارف رامعین نکردید

ناصر الاسلام — چون تقریراتی را که آقای وزیر پست دررد بیانات بعضی ازنمایندگان دراین مواد هفت گانه فرمودند کافی میدانم لازم نمیدانم دیگر صحبتی بدارم همینقدر عرض میکنم این مواد هفت گانه خیلی مواد خوبی‌است ودارای کلمات نافعی‌است که کسی نمیتواند آن را رد کند مذاکره که‌هست‌درمجمل ومختصر بودن‌آن کلمات است که قدری توضیح لازم دارد همانطوری که گفته‌شد در این پروگرام هیچ اسمی از وظایف وزارت خارجه با اهمیتی که این وزارتخانه داراست و امروز دولت ایران درهر قدمی که میخواهد بردارد دچار اشکالات خارجی میشود برده نشده و متاسفانه هیچ نوشته نشده‌است که‌مسلك این وزارت خانه ازچه‌قرارخواهد بودوهمچنین‌درباب مستخدمین اوهم ذکری نشده است و یکی هم درباب وزارت عدلیه کلمه (اختیارات) همان طور که یکی از وکلا درجلسه گذشته اظهار نمود یك قدری کش میایدواسباب‌وحشت‌نمایندگان‌میشودخوبست‌این کلمه را بردارند این که‌همین اختیاراتی‌را که‌خواسته‌اند قانون‌اساسی بایشان داده است وموافق همان‌قانون میتوانند هریك‌ازروساء که‌شایسته ندانندیا تقصیری ازآنها به‌بینند تغییر بدهند تا اینکه قوانین راجع باین وزارت‌خانه از مجلس بگذرد

وزیر پست وتلگراف - چون وزیر امور خارجه تشریف ندارند لازم می‌دانم مختصرآجواب آقای‌ناصرالاسلام را عرض کنم اینکه وزارت امور خارجه بایددارای مسلك‌باشد البته‌با اهمیتی که‌دارد بی‌مسلك نخواهد بود ودر هیئت‌وزراء هم مذاکره شد یك مسلکی اتخاذ خواهد شد ومعلوم است که مسلك یا اتحاد خواهد بودیااختلاف ویااینکه‌دولتی است واین چیزی‌نیست که درپروگرام نوشته‌شود

وزیرعدلیه — محض اینکه رشته‌اختیارات تامه ختم شود و دیگر مذاکرات بطول نیانجامد لازم است مراد از این تقاضا راتوضیح نمایم اگر رجوع بان ماده که این‌کلمه درآن نوشته شده‌است بفرمائید می‌بینید که ما اختیارات را برای تغییر تبدیل نخواسته‌ایم فقط در تهیه انتخابات اعضاء و عدلیه است واما اینکه خاصه نسبت بامورات‌وزارت عدلیه اختیار تام تقاضا شده است متاسفاً عرض می کنم که علت آن بعضی توسط هائی است که نسبت باعضاء عدلیه و بعضی چیز های اجباری است که پیش میآید در مورد انتخابات اعضاء عدلیه این مطالب مرا مجبور کرده است که این کلمه را بگذرانم ومجبور نتوانم بشوم و جواب و سائط را بگویم درصورتیکه مجلس شورای ملی‌بمن اختیار تام در انتخاب اعضاء داده است دیگر کسی حق توسط ندارد که واسطه شود و تکلیف کند کسی درعدلیه انتخاب شود فی‌الحقیقهٔ همانطوریکه در سابق عرض کردم می‌دانند که چه در دوره‌سابق وچه در دوره امروزه یك ماده قانون هنوزدرمجلس برای‌این‌وزارت‌خانه‌وضع نشده است وتا امروزدولت یك دینار تحمل مخارج آنرا ننموده وابداً در باب مالیه با او مساعدتی نکرده است دراین‌صورت‌اگر یك اختیارات مختصری‌هم نباشد که من اموروزارت عدلیه‌را اصلاح کنم پس چطور باید اصلاح‌شود آیا ادارات عدلیه محتاج باصلاح نیست آیا مردم از ترتیبات عدلیه شکایت ندارند (گفتند چرا)

وزیرعدلیه - دراین صورت بایدیك ترتیبی برای آن قرار داد و اصلاحات در ادارات آن بعمل آورد .

هشترودی - بنده مواد این پروگرام را ناقص می‌دانم و چون مدتی در خاك خارجه یعنی عثمانی بوده‌ام می دانم که سفارتخانه‌ها قنسولخانه ها بحدود وظیفه خودشان رفتار نمی کنند وحقوق رعایای ایران را درست نگاه نمی‌دارند و باید در این‌جا یك ماده الحاق شود که درهرجا این‌سفارت خانه ها درلندن وپاریس وسایر جاها را مخصوصاً اصلاح بکنند که حقوق ایرانی هائی که در آن‌جا هستند ضایع نشود بنده این ماده‌رالازم می‌دانم که دراین‌جا نوشته‌شود

وزیرپست‌وتلگرف - صحیح است اگر بی‌ترتیبی درسفارتخانه‌ها پیدا شود که‌موجب تعدی بتبعه دولت‌ایران‌باشدالبته ازوظیفه امور خارجه‌است که اصلاحات در آنها بنماید و از وظیفه نمایندگان است که درهرجائیکه‌بی‌ترتیبی یابی اعتدالی دیدند فوراً اطلاع بدهندوبخواهند که‌جلوگیری بشودولی عرض کردم این یك‌چیزی نیست که‌داخل‌پروگرام شود ودرخصوص آن بعدها محتاج باین باشد که لایحه قانونی‌پیشنهاد شوداین ازوزارت امورخارجه است والبته بوظیفه خودش عمل میکند .

افتخارالواعظین - بنده در دو ماده این پروگرام بعضی عرایضی دارم که لازم است عرض کنم یکی متعلق بماده (۳) جائیکه می‌نویسند (تهیه قوای‌نظامی که‌عبارت‌باشد ازیك‌اردوی‌جدید منظم از اسلحه ثلثه مرکب ازشش‌هزار و ششصد نفر درمرکز واردو وساخلوهای لازمه بطرز قدیم با اصلاحات ممکنه در ولایات که مجموع عده آنها ازبیست‌وپنج الی سی‌هزار نفر خواهد بود تا اسلحه جدید که‌باید خریداری‌شود) عرض‌میکنم که امروز دردفتر وزارت جنك خیلی اسامی ثبت است باهزاران صاحبمنصب‌ها ازقبیل امیر تومان و امیر نوان‌وغیره که ازاین‌مملکت مواجب‌وحقوق میبرند ولی وقتی که بتابین وافراد قشونی می‌رسیم می‌بینیم حالشان همان‌حالی‌است که‌همه‌ماهامسبوقیم واز برای وزارت جنك گویا خیلی آسان باشد که این فرع‌های زیاد براصل را که‌هیچ فایدهٔ برای مملکت ندارد کم‌بکنند وآن عده‌را منحصر بکنند بسی‌هزار نفر بطرز جدید بلکه بعقیده بنده اگر این طرز رابکنند میتوان سی‌الی چهل هزار نفر قشون منظم فراهم کرد که از قشون سایر جا ها خیلی بهتر ومنظم‌تر باشد وبنده می‌بینم که‌در این پروگرام نوشته‌شده(وساخلوهای لازمه بااصلاحات ممکنه درولایات که‌مجموع آنها ازبیست‌وپنج الی سی‌هزار نفر خواهدبود) بنده می‌خواهم بدانم که مراد ازاین طرز قدیم اگر همان طرزی است که سابق داشتیم که‌ازآن طرز درروی کاغذ ها خیلی داریم و اگر چنانچه غرض اصلاحات است که بنده گمان می کنم که میتوان انعده کثیررا برداشت ومنحصر کرد به‌بیست‌وپنج الی سی‌هزارنفر وازروی همین ترتیب هم باید بوزارت جنك حق داد که اقدام‌نماید فقره‌دیگردرماده (٤) است دراصلاحات امور مالیه که می نویسند اصلاحات امور مالیه و تعدیل درعمل مالیات واقدام‌فوری در تأسیس‌دیوان محاسبات‌مطابق‌قوانینی که‌ازمجلس خواهد گذشت و تدارك محل برای مخارج ضروریه وکسربودجه واجرای اصلاحاتی که‌درتکثیرعایدات وتقلیل‌مخارج ضرورت قطعی‌داردعرض‌می کنم درپروگرام وزراء سابق دو چیز پیشنهاد شده‌بود یکی دادن بودجه کل مملکت‌است بمجلس شورای‌ملی‌علاوه‌برفرستادن بودجه تاسیس یك اداره تفتیش راهم کابینه سابق تعهد کرده‌بودند که درادارات‌مالیه تفتیش بنمایند و همیشه مصارف لازمه از مصارف غیر لازمه تفکیك وجداشود وبدبختانه بنده که یکی‌ازنمایندگان هستم عرض میکنم که ازابتدای تشکیل دولت جدید تا امروز نمیدانم عایدات چقدر بوده‌و در مقابل آن مصارف چه‌بودوچقدر است وآن‌عایداتی‌هم که‌گرفته شده‌است ازچه راه گرفته شده است‌و بنده در اینجا توضیح میخواهم که‌در ذیل اصلاحات امور مالیه آیا لازم بوده‌است که فرستادن‌بودجه در پروگرام نوشته شود یا لازم نبوده است اگرلازم بوده‌است چرانوشته نشده‌است واگر لازم نبوده‌است این بودجه‌راخواهند بمجلس فرستاد و اگر میفرستند کی خواهد آمد و مجلس کی‌خواهد دانست که عایدات آن چه اندازه است و اما درباب فرمایشات وزیرعدلیه در ماده (٥) تقاضای دادن اختیار تام را کرده اند این اختیار تام وقتی باید داده شود که رؤسای محاکم موافق قانون نصب‌شده‌باشندو آنوقت‌نتوان‌عزلشان کردمگربموجب قانون ولی وقتی که‌هنوزنه‌قانون انتخابشان از مجلس گذشته است‌نه‌قانون عزلشان‌البته وزیرعدلیه‌حق دارد که اگررئیس یك‌محکمه یاعضو آن بر خلاف وظیفه خود رفتارنماید یااینکه محل ظنشان‌باشد آنرا تغییر بدهند یاعزل کنند وبعقیده بنده لازم نیست که اختیار تام داده‌شودبجهت اینکه خودشان این حق رادارند محتاج برأی‌نیست این‌چند فقره عرایض بنده بود که عرض کردم .

وزیرجنك — بنده‌خیلی‌میل‌دارم همینطوریکه آقای افتخار الواعظین فرمودند بشود و آرزو دارم که‌تمام این‌سی‌هزار نفر بطرز جدید مرتب شود ولی تأسف میخورم از اینکه امروزه نمیتوانیم تمام قشون خود را بطرز جدید مرتب کنیم بجهت اینکه اولا صاحبمنصب نظامی کافی که‌بتواندسی‌یا سی‌وپنجهزار قشون راترتیب بدهد نداریم یا درولایت هم‌مثل‌مرکز ساخلوواردو بطرزجدید تشکیل شودثانیاً بودجه ماهم امروزه کفایت‌مخارج اینرا نمیکند پس‌ناچار یکمدتی مهلت لازم دارد که صاحبمنصب کافی تربیت شود و بفرستیم‌بولایات که قشون آنجا هاراهم مرتب‌کنند و اگر هم‌آقای افتخارالواعظین درترتیب‌نظام‌اطلاعاتی دارند حاضرم که تشریف بیاورند و ببنده اطلاعات خودشانرا بفرمایند که بنده هم از معلومات ایشان استفاده نمایم .

وزیرمالیه — اطلاعا عرض میکنم که اداره تفتیش‌را مشغولیم که تشکیل کنیم و همین دو روزه

تشکیل آن تمام میشود و در باب بودجه هم وزارتخانها بودجه های‌خودشان‌راحاضر کرده‌اندبودجه وزارت مالیه‌هم حاضر شده است‌و یکی دوماه‌طول دارد که مرتب شده و بمجلس بیاید

بهجت - این مرامنامه راکه وزرای محترم تقدیم مجلس کرده اند اگر تمام مواد آن بشکل لایحه قانونی درمیآمد خیلی خوب بود مثل‌اینکه درباب مستخدمین خارجه لایحه آنرا فرستادند و ما دانستیم که بچه ترتیب است و همچنین در سایر مواد آن هم لوایح قانونی پیشنهاد میکردند و مادرست می‌فهمیدیم ورای‌هم میدادیم ولی‌موادی که این جا ذکر شده است تماماً مواد اولیه است نه‌موادثانویه‌که بتوان به‌آن رأی‌داد بجهت‌اینکه این‌مواد یك‌بی رنگی است که باهر رنگی میسازد مثلا نوشته اند اصلاحات درادارات معلوم است‌که ما هراداره را که‌خواسته‌باشیم‌نظم بدهیم دوشکل است یکوقت این‌است که‌میخواهیم توسعه بدهیم و یکوقت میخواهیم تضییق کنیم حالا این جا بنده نمیدانم مراد ازاین اصلاحاتی که پیشنهاد کرده‌اند توسعه‌ادارات است یاتضییق آنها این بایدتوضیح شود که مابدانیم حالا همینقدر میتوانم تشکر کنم ازهیئت وزرای خودمان که مطلب مضریرا در این پروگرام ننوشته اند ولی سایر مواد آن چون واضح نیست باینطور نمیتوانیم رأی بدهیم وعرض میکنم اگر سایر این مواد مثل همین ماده جلب مستخدمین خارجه است که‌منبعد درباب هر کدام آن لوایحی راپیشنهاد خواهند کرد که‌عجالتاً از مذاکره درآن سکوت مینمایم (گفته شد البته لایحه آنها را پیشنهاد میکنند) وحرفی‌نداریم‌واگرلوایحی نخواهند داد ممکن نیست اینطور که اینمواد ابهام‌دارد آنها را تصویب کنیم بجهت اینکه ممکن‌است یك هیئت‌وزرائی بعد بیایند که‌مسلك آنها برخلاف مسلك‌این کابینه باشدولی باهمین پروگرام اتخاذ نمایند بجهت اینکه اصلاح ادارات ممکن‌است بتوسعه‌بشودوممکن است به‌تضییق‌بشودپس ما نمیتوانیم پیش از اینکه نظریات وزرا درترتیب اجرای اینمواد بدانیم رأی بدهیم ومیخواهم بدانم در باب این مواد لوایحی بما پیشنهادخواهند کرد یاخیر ویکی‌هم مسئله اصلاحات امور وزارت خارجه‌است که حضرت والا شاهزاده‌اسدالله میرزا فرمودند لازم نیست در پروگرام ذکر شود بنده جداً این‌اظهار ایشانرا تکذیب‌میکنم وثابت میکنم که ذکر آن در پروگرام واجب بودکه خود ایشان‌هم تصدیق کنندبجهت اینکه‌بزرگترین‌ادارات وزارتخانها درهرمملکتی وزارت امورخارجه‌است که روابط خارجی را تکمیل میکند که‌باید اجزاء کافی چه‌در مرکزچه‌در نقاط خارجه برای‌آن تحصیل‌نمودکه حدود وظایف خودرا بشناسند که هم روابط مملکت را باسایر ممالك تکمیل کنند وهم‌اینکه حفظ‌حقوق تبعه آن‌دولت را بنمایندو دراینخصوص همینقدر که این‌را جزء پروگرام بنمایند دیگر حرفی نداریم یك مطلب دیگر بنده این‌است که‌میخواهم بدانم مطالبی را که‌در این پروگرام نوشته اند بتمام ولایات تعمیم خواهند داد یاخیر بجهت اینکه از(۱۵۰) سال قبل که‌ابتدای دولت قاجاریه بوده است‌نظر باینکه خانواده قاجاریه درشمال ایران بوده اند تمام نظر دولت و اولیاء امور بطرف شمال مصروف بوده و پشتشان بجنوب وباینواسطه هیچ‌قسم اصلاحاتی درسمت‌جنوب نشده است از کردستان گرفته تا بلوچستان همینطور امور آنها مختل بود بدبختانه از ابتدای دولت جدید هم بواسطه اینکه اولیاء امورآن گرفتاریها را داشتند توجهی‌بآنطرف‌نکرده اند و الان بعضی ولایات آن هست‌که هیچ حاکم ونایب‌الحکومه ندارد‌مثل لرستان که‌مرکزش خرم‌آباداست وهمینطور سایرولایات.

رئیس — در پروگرام مذاکره بفرمائید این بیانات‌خارج‌ازموضوع است.

بهجت — راجع بپروگرام است میخواهم بدانم این مسئولیتی را که وزرای جدید مطابق این پروگرام قبول میکنند مثل دولت سابق و کابینه سابق خواهند رفتار کرد که بهیچوجه نظری بسمت جنوب نداشته یا اینکه عطف‌نظری بسمت جنوب خواهند کرد من جمله مالیات‌عربستان است که در سال گذشته گرفته‌شد و معلوم نشد بچه مصرفی رسید می‌خواهم بدانم کابینه جدید میتوانند بمااطلاع بدهند.

رئیس - این فرمایش شما استیضاح است اگر در پروگرام نظریاتی دارید بفرمائید خارج ازموضوع نشوید.

بهجت - استیضاح نیست سؤالی است راجع بپروگرام می‌خواهم بدانم نظریات این کابینه بتمام ولایات تعمیم خواهد داشت یا خیر و بعد ازآنکه نطق ما آزاد شد سایر مطالب خودم را عرض می کنم.

رئیس - این چه ربطی بآزادی نطق دارد البته نطق آزاد است و خارج ازموضوع که‌نمیشود مذاکره کرد .

متین‌السلطنه — بودن اسم بنده‌دراینصورت (ورقهٔ که‌اسامی اشخاصی‌که اجازه نطق می‌خواهند نوشته می‌شود) بهترین ثبوت‌است از برای اینکه بنده هم یکی از اشخاصی بودم که دیروز اجازه خواسته ام و غرضم این بود که عرض کنم این مطلب را ختم نمائید ولی چون حالا اسم بنده در ابتدا واقع شده است و از طرف دیگر رعایت مخالف و موافق هم نمیشود یعنی مخالفی نیست و هر چه هست موافق است لازم است چند کلمه‌عرض کنم این پروگرام خیلی خوبی است و اصلاح هر مملکتی خصوصاً ایران بسته بپروگرام کابینه وزرای آن مملکت است ولی کسیکه می‌تواند تشخیص بدهد میداند که این یك پروگرام عملی نیست بجهت اینکه اگراین پروگرام عملی‌می‌بود بایستی مجملا صورت اقدامات کابینه در آن نوشته شده باشد مثلا می‌بایستی در باب اصلاحات دوائر امنیه و نظمیه مینویسند این‌کابینه در نظر داردکه ده‌هزار نفر یاپانزده‌هزار نفر برای امنیه یا نظمیه مرتب نماید آنوقت ممکن بود که ما ازین عده بکاهیم و بگوئیم یك مقداری از آن بعده قشون بیفزائید یك قسمت ازین پروگرام که واقعاً عملی و ثابت می کند که میتوان بین پروگرام عملی و پلتیکی تمیزی داد و فرق‌گذاشت بما میگوید همین طوریکه درماده اصلاحات نظام نوشته شده که این اردومرتب خواهد بود ازاسلحه‌ثلثه‌و.... باید سایرمواد هم همین‌طورتشریح شودومخصوصا بنده استدعامی کنم جرح و تعدیل شود معلوم‌است مملکتی که بودجه‌اش کسر دارد بدو طریق‌ممکن است کسر آن را پوشاند یکی قرض‌ویکی تکثیر عایدات پس‌خوب‌بود این را درینجا قید می کردند که‌این کابینه کدام یك ازین دو قسم میخواهد کسر بودجه‌خودرا بپوشاندتااینکه‌اینجانظریات‌نمایندگان هم معلوم شودکه باکدام یك از آن همراهند مثل‌این که الان شاید یکعده ازآقایان باشند که قرض‌کردن رابهتر بدانند وشاید هم عده دیگر تکثیر راترجیح بدهند این نظریات بنده است بعدکه بنده از اینجا (محل نطق) رفتم ممکن است تشریف بیاورندجواب بنده رابفرمایند درمسئله اختیارات تامه دادن بوزارت عدلیه تعجب میکنم‌که مطلب باین صحیحی را اغلب ایراد میکنند ما امروز میدانیم که اغلب ازاعضاء ادارات و وزارت عدلیه ماقابل نبوده اند و داخل شده‌اندووزیرعدلیه‌اگراختیارات‌نداشته‌باشد که‌بتواند تغییری درآنها بدهد دیگر چگونه مامتوقع خواهیم بودکه در آن اصلاحات بعمل بیآید چیزی که هست این است‌که هیچ لزومی نداشت اینمسئله درپروگرام قید شودالبته وزیرعدلیه باید اختیارات داشته باشد که ازعهده مسئولیت خود بتواند برآید وبنده از قراریکه می بینم اکثر ازنمایندگان موافقت میکنند در اینکه این پروگرام مبهم است و بدیهی است چیزی که مبهم است نمیتوان آنرا مطرح مذاکره نمود یا دربارهٔ آن رأی داد پس بنده استدعا میکنم هیئت وزرای عظام این پروگرام را مسترد بفرمایند وبعد مواد آنرا تصریح وتشریح نموده پیشنهادنمایند مثل اینکه درخصوص جلب مستخدمین خارجه لایحهٔ پیشنهاد کردند وبمانمودند که نقطه نظرایشان چیست همینطوردرباب اصلاحات دوائر نظمیه وامنیه‌وتعدیل مالیات تشریح کنند که نظریات ایشان ازچه قرارست که مجلس هم ملاحظات خودرا کرده رأی بدهدواین پروگرام راچون تا اندازهٔ پروگرام عملی نمی‌دانم مذاکره درآن را اتلاف وقت میدانم و تقاضا میکنم که بیش ازاین درآن مذاکره نشود.

وزیر داخله — در خصوص امنیه ونظمیه مکرر گفته میشودکه خوب بود مفصل ذکر می‌شد بنده این را ملتفت نمیشوم پس بفرمائید که بودجه آنها را هم باید در پروگرام نوشت عرض کردم و مکرر هم گفته شد که در پروگرام اصول مطالب نوشته میشود ما در اینجا نوشته ایم اصلاح امنیه و نظمیه و الان هم در وزارت داخله مشغول اجرای اصلاحات در ادارات آن هستیم و میدانید که شرط عمده اصلاحات آن بودجه است که مابابد قبلا بودجه آنرا به بینیم و بدانیم ادارات ماچقدر است و چقدر صاحبمنصب لازم دارند بعد ازآن‌که ازترتیب بخوبی مسبوق شدیم آنوقت موافق صلاح مملکت ترتیبی برای آن قرار خواهیم داد و اگر بخواهیم این ترتیبات را در پروگرام ذکر کنیم‌یك کتابی خواهد شد ما دراینجا فقط مرام خودمان را نوشته ایم که میخواهیم‌اصلاحات دردوائر نظمیه بکنیم.

افتخارالواعظین-این اصلاحات ازروی‌چه مقیاسی است ادارات آنهارا کم‌می کنیدیا زیاد.

وزیرداخله—البته زیادمیشود بجهة اینکه

ماتابحال فقط درمرکز نظمیه داشتیم وبعدها مسلماً در فارس اصفهان وسایر جا ها ادارات نظمیه خواهیم داشت ماتابحال درامنیه صاحب منصب صحیح نداشتیم بعد ها صاحب منصب های صحیح خواهیم داشت این یك چیزی است معلوم ومسلم واگر بخواهیم این مطالب رادر پروگرام بنویسیم یك کتابی خواهدشد.

وزیر پست وتلگراف - بنده در تکمیل فرمایشات حضرت والاچند کلمه لازم میدانم عرض کنم وتعجب میکنم از آقای متین السلطنه که بعد ازدوروز برمیخیزند ومیفرمایندخوبست این پروگرام را مسترد بدارند وثانیاً مواد آن رامفصلا پیشنهاد کنند اینطور نیست بجهت اینکه درباب هریك ازین مواد بعداز این لوایح پیشنهاد خواهد شد و اگر بخواهیم تمام آنهارا درضمن پروگرام ذکر کنیم یك کتابی خواهدشدپروگرام اصول اساسی لوایحی است که بعدازاین بمجلس پیشنهادشودهمچونیست که بمجرد اینکه این از مجلس گذشت دیگرمواد آن بمجلس نیاید اینهاتمام لوایح دارد مثلادرباب نظمیه همین قدر نوشتیم که باید اصلاحات بشود وقتیکه مجلس تصویب کرد لایحه آن تقدیم میشود اگر عده آن کم است مجلس زیاد می کند و اگر زیاداست کم میکند همچنین در باب مالیه اصلاحاتی که باید بشود مفصلا پیشنهاد میشود و بتصویب مجلس اقدام خواهدشد و اینکه در دادن اختیار تام بوزیر عدلیه اعتراض میکنند که لازم ندارد پریروز عرض کردم ممکن است وزیر عدلیه بکنفر از رؤسای محاکم را تغییر بدهد آنوقت درمجلس برخیزند استیضاح کنند که قانون اساسی نقض شده است و از روی چه قانونی این رئیس را تغییر دادید باین جهت این کابینه تقاضا کردند که این اختیار تام بوزیر عدلیه داده شود که اگر یکی از رؤسای محاکم را یك وقتی لازم بداند تغییر بدهد دیگر نروند در خانه این وکیل و آنوکیل و بگویند اصل قانون نقض شده است شما نشسته اید و جلوگیری نمی کنید و اغلب این مذاکراتی که می شود مکررات است تقاضا میکنم رأی گرفته شود ومذاکرات ختم شود

[دراین موقع پیشنهاد ذیل را آقامیرزا ابراهیم خان ازطرف خود قرائت نمود.]

(بنده پیشنهاد میکنم که چون مواد این پروگرام را اساساً نمایندگان محترم تصدیق دارند مذاکرات درآنرا ختم بفرمائید تا تصریح وتشریح آنرا وزرای محترم نوشته بمجلس بیاورند)

کاشف — وقتی که درین پروگرام رأی گرفته شد کلیة تمام عبارات آن تصویب شده است و ما دیگر نمی توانیم کلمات آنرا تغییر بدهیم از این جهة بنده در جلسه گذشته اجازه خواسته بودم بواسطه اینکه موقع گذشته بود نتوانستم عرایض خودرا عرض کنم و حالا لازم می دانم چند کلمه عرض کنم اینکه در اینجا نوشته شده است در سایر ولایات قشون بطرز قدیم تشکیل شود این یك کلمه است که ما ابداً نمی توانیم آنرا تصویب کنیم بجهت اینکه ترتیب قدیم این بوده است که یك جمعی عمله را باسم قشون ترتیب می دادند و مواجبش میرفت بجاهائی که هیچ بدرد نمی خورد و امروز که ما می خواهیم داخل دوره تجدد بشویم و پا در جادهٔ ترقی بگذاریم باید یك ترتیب صحیحی معین کنیم که هم قشون مرتب داشته باشیم و هم حقوق معین کافی بآنها داده شود و با این ترتیبی که الان در باب حقوق قشون پیش آمده در همه جا قشون فراری شده اند بغیر از یك عده که در مرکز جمع است و بعقیده بنده چنانچه این کلمه باشد و باین پروگرام رای گرفته شود این ماده خیلی ناقص خواهد بود و تقاضا می کنم این کلمه را بردارید و اینکه آقای وزیر جنك فرمودند که اگر آقای افتخارالواعظین اصلاحاتی دارند بگویند ایشان از ترتیب نظام چه اطلاعی دارند ایراد ما فقط این است که این کلمهٔ (قدیم) را ازاینجا بردارند واین مطلبی را هم که آقای وزیر عدلیه درخصوص توسط فرمودند یکی دومرتبه است که این مطلب دراینجا گفته شده است ولی بنده خواهش میکنم که دیگر این اظهار در اینجا نشود و چنانچه مانعی دارند علناً بگویند که بدانیم ورفع نمائیم البته اگر ادارات عدلیه محتاج باصلاحات باشد بایدوزیرعدلیه شروع نماید وکسی که نمیتواند توسط کنند ودر خاتمه عرض خودم لازم میدانم عرض کنم که درباب تجارت وزیر تجارت و این پروگرام هیچ اسمی برده نشده است استدعا میکنم که دراین باب هم اسمی برده شود که نظریات این کابینه ازچه قرار خواهد بود.

وزیر جنك - آقای کاشف گویا فرق بین تشکیل قشون بطرز جدیدو قدیم راباین دانسته اند که در مرکز یك قشون ترتیب خواهدشد که حقوق ولباس وجیره آنها بطور کافی داده خواهد شد و درولایات یك قشونی خواهیم داشت که نه لباس داشته باشد نه حقوق ونه تفنك این طور نیست فقط نظر کابینه باین است که درمرکز یك اردوئی تشکیل خواهد شد بترتیب اروپائی که تمام لوازم آنها از غذا وغیره آماده باشد که هرموقعی که مسافرت و مأموریتی برای آنها پیش بیاید فوراً درظرف دوسه ساعت حرکت کنند و اگر بخواهیم در ولایات هم باینطور تشکیل بدهیم ممکن نمیشود بجهة اینکه طرزجدید مخارج وترتیباتی دارد که هیچ نمی تواند مالیه دولت کفایت آنرا بنماید پس باید فعلا همان طرز قدیم را درولایات معمول داشت وچندان فرقی هم ندارد منتهی اینست که سرباز تاسن (۲۵) قبول میشود در ولایات تا(۳۵) گرفته میشود بااصلاحات لازمه دیگر ولباس و حقوق هم بآنها داده خواهد شد وگمان میکنم آن عبارتی را که بنده نوشته ام خیلی عبارت خوبی است ومحتاج باین قدر مذاکرات نخواهد بود.

رئیس - پیشنهادی شده است ازطرف وزراء و هم از طرف نمایندگان که مذاکرات ختم شود اگر مجلس موافقت داشته باشددرتصویب آن اخذ رأی شود.

وحیدالملك — پیشنهادی که شده است تقریباً برای اخذ رأی ساکت است ورأی که درباره پروگرام گرفته شود بایدرأی مثبت یا منفی باشد دیگر اینکه یك ایرادی شد درباره پروگرام وزراء جواب داده اند که این پروگرام عملی است پلتیکی بنده میخواستم در این باب دو کلمه عرض کنم ولی چون مذاکرات زیاد شده رأی بگیرید چنانچه تصویب شد بنده هم عرضی ندارم.

رئیس — رأی میگیریم دراینکه مذاکرات را ختم کنیم یاخیر بجهت اینکه اگر بخواهیم مذاکرات نکنیم یك عده هستند که اجازه خواسته اند و تانوبت آنها بگذرد دیگران اجازه خواهند خواست و بالاخره در مذاکرات نتیجه گرفته نخواهد شد حالا کسانی که تصویب می کنند که مذاکره درپروگرام ختم شود قیام نمایند (عدهٔ قیام نمودند)

رئیس — اکثریت است [عده گفتند اکثریت است]

محمد هاشم میرزا — رأی گرفتن در اینکه مذاکرات ختم شود یعنی چه بنده این رانمی فهمم.

رئیس — یك وقتی که بنده نمی توانم تشخیص بدهم که مجلس میخواهد مذاکرات راختم نماید یا خیر چه بکنم باید رأی بگیرم به بینم مجلس ختم مذاکرات را تصویب می کند یاخیر حالا چون دفعه اول نتیجه مشکوك بود مجدداً رأی میگیریم کسانی که تصویب می کنند مذاکرات را درپروگرام ختم کنم قیام نمایند

(دراینمرتبه نیز عده قیام نمودند ونتیجه معلوم نشد)

رئیس — دو مرتبه بقیام وقعود رأی گرفتم نتیجه مشکوك شد این دفعه بااوراق رای میگیریم کسانی که رأی شان این است که مذاکرات ختم شود ورقه سفید خواهند انداخت (ورقه رأی اخذ و استخراج شد.)

معاضدالملك — عده حضار [۷۰] ورقه سفید [۳۰] ورقه آبی (۳۱) امتناع [۹]

رئیس — معلوم میشود ختم مذاکرات تصویب نشده است پس ثانیاً شروع بمذاکرات میشود

معززالملك — بعقیده بنده تمام این اختلافاتی که دراینجا میشود تمام پیش این است هر کدام در باره پروگرام یك معنی را تصور میکنم زیرا اگر معنی پروگرام را می دانستند این ایرادات را نمیکردید واغلب این ایرادات مرتفع میشد همه میدانند در هرمملکتی از ممالك مثل امروز مملکت ایران که تازه پا بجاده ترقی گذاشته وداخل تمدن جدید شده است مطالب اساسی بقدری زیاداست که هیچ نمیتوان یك ترتیبی و یك تقدم تأخری برای آن تصور شود که یکفرقه سیاسی یا یك هیئت دولتی یایك مجلس شورای ملی یکی از ترتیبات را اتخاذ نمایند حالا بایددید که این هیئت وزرا یا اینمجلس شورای ملی کدام یك از مطالب اساسی را برای اصلاح مملکت صلاح میدانند این وزرا که این پروگرام را پیشنهاد کردند این یك نقشه است که بمقام مقنن پیشنهاد می کنند ومی گویند در ظرف فلان مدت یکسال یادو سال یا سه سال مطابق این پروگرام خودمان عمل می کنیم اگر تصویب شد آنوقت هیئت دولت داخل اجرای آن مواد میشوند واگر تصویب نکردند آنوقت در مواد آن پروگرام تغییر میدهند حالا بعضی از آقایان نمایندگان میگویند که چرا فلان مطلب جزو پروگرام نشده است در حالیکه ممکن بود بگوئیم آن مطالب جزو

نظریات وزراء بوده است که درلایحه علیحده بایستی پیشنهاد کنند پس همینطور که عرض کردم نظر این هیئت این است که این پروگرام یك اصول کلی است که بمجلس پیشنهاد شده است و اگر نظر ما هم این باشد دیگر تصور نمیکنم حق با آقایانی باشد که می گویند مواد آن تشریح بوده بجهت اینکه هیچوقت معمول نیست که درجزئیات موادیك پروگرامی گفتگو شود تمام این مطالب اصولی است که اول تصویب میشود بعد از آن جزء پروگرام نوشته می شود هیچ محتاج نیست که قید شود که از کجا مستخدمین میخواهند بیاورند یا آنکه چند نفر خواهند آورد خودشان میدانند که از کجا باید بیاورند هیئت وزرا سئوال میکنند لازم میدانید که امور مملکت بتوسط مستخدمین خارجه اصلاح شود یاخیر باید بگویند بلی باید اصلاح شود یانه دیگر محتاج بشرح جزئیات نیست آنوقت بر عهدهٔ هیئت وزراء است چنانچه پیشنهاد کرده اند پیشنهاد نمایند که بچه شکل باید صورت بگیرد و در اینصورت گمان نمی کنم که محتاج بتفصیل جزئیات شود مثلا در پروگرام نوشته شده است اصلاحات امنیه و نظمیه اصلاحات امنیه منحصر بیکی نیست ممکن است برای اصلاحات امنیه و نظمیه طرق مختلفه باشد یکی تکثیر عده و یکی جلوگیری از مواد فساد چنانچه شد ویکی هم نظمیه که مثلا بگوینده هزار نظمیه لازم داریم پس اگر حالا می گفتند نظر ما این است که اصلاح امنیه و نظمیه را باین خواهیم کرد که عده اش رامنحصر میکنیم به [۱۵] هزار یا (۱۶) هزار ممکن بود ولی این را باید درلایحه علیحده پیشنهاد کنند پس تمام نواقص را وزراء در اینمدت که وزارت می کنند حق دارند رفع نمایند مطابق همین پروگرام ولی یکی ازمطالب خیلی اساسی که در واقع روح مملکت بسته بآن است و خیلی خیلی مهم است بنظر بنده رسیده است شاید بنظر آقایان یك مسئله خیلی کوچکی باشد ولی بنظر من بزرك وقابل تحسین است وتصور بکنند که یك مسئله است که همه تمجید کنند نه اینطور نیست شاید هم تصدیق نکنند بجهة آنکه دیدیم آنوضع سابق یعنی آنوضع حکومت انفعالی راکه بر عکس ممدوح مواد فساد بودند پس این کابینه وزراء که امروز پروگرام خودشان را تقدیم مجلس می کنند می گویند ما مصمم شده ایم که بهر نحوی باشد رفع مواد فساد این مملکت را بنمائیم درباب مالیه که یکی ازآن مواد پروگرام بعضی را عقیده آن است که داخل درجزئیات آن نشدیم بعقیده من اصولا داخل درجزئیات شده است که آن عمل اصلاحات امور مالیه است وخیلی هم قابل تحسین است وکافی است ودرتحت همین یك کلمه همه چیز داراست دیگر لازم نیست که گفته شود که این عمل مالیات را بچه نحو باید تعدیل کرد در فلان ده چند نفر ممیز بایدفرستاد پنجنفر یا شش نفر چقدر همین کافی است یعنی دارا وجامع است تمام کلماتی را که مملکت امنیه لازم دارد نظمیه لازم دارد و ۰۰۰۰ وتمام درتحت همین کلمه است و محتاج بتحقیقات هم نیست که عرض کنم یکی از اقدامات آنها دیوان محاسبات است که درجزء پروگرام هیچ یك از کابینه ها نیامده است وهمچنین دیگر از اقدامات آنها تکثیر عایدات وتقلیل مخارج است واینها قابل تمجید است این جا یکی از نمایندگان محترم ایراد کردند بطرز قدیم وطرز جدید که قشون جدید باید در همه جا تشکیل شود چنانچه آقای وزیر جنك تشریح فرمودند بنده می خواهم فرمایش ایشان راتأیید بکنم طرز قشون گیری قدیم غیراز طرز قشون گرفتن جدید است قشون گیری قدیم وضع دیگر داشت و حالا وضع دیگر دارد مثلا ترتیب منزل دادن غذا دادن تعیین مدت خدمت تعیین حقوق آنها اینها مسائلی است که می تواند مابه الامتیاز باشد مابین طرز جدید وقدیم ومن شخصاً چون یك مقداری ازعلم نظامی اطلاع دارم خیلی تشکر دارم ازاین وزراء که درپروگرام خودشان [۶۶۰۰] نفر قشون بطرز جدید بیشتر پیشنهاد نکرده اند بجهة اینکه سنك بزرك برداشتن نشانه نزدن است هر کس عقیده اش این باشد که درآن واحد ممکن است کار مملکت رااصلاح کرد این عقیده را قابل توجه نباید دانست بلکه باید او را تکذیب کرد بلی ممکن است درمدت زمانی بتدریج امور را اصلاح کرد (اگر موفق نشویم بااین بی اسبابی که داریم) باید دانست که فقط این را نباید تصور کرد که اصلاح قشون فقط بدادن پول است بلکه اول چیزی که لازم است صاحب منصب عالم است و ما بدبختانه باندازه تشکیل این ششهزار صاحب منصب نداریم تاچه رسد بسی یا چهل هزار نفر و بنده خیلی از وزرا متشکرم که زیادتر نفرمودند و باندازهٔ فرمودند که از عهده آن می توانند برآیند و شاید همین صاحب منصبان حاضره بتوانند ازعهده این خدمت برآیند و بعقیده بنده می خواستم یك تقاضائی بکنم ازهیئت وزراء وآن این بود که عرض کنم که یك عطف نظری بکنند بمدرسه نظامی که خیلی اهمیت دارد اهمیتش این است که ما صاحب منصبهای لایق نداریم وصاحبمنصب لایق هم درست نمی شود مگردر مدرسه نظامی پس اگر اصلاحات مدرسه نظامی را هم در نظر می گرفتند خیلی خوب بود.

رئیس — می فرمائید در پروگرام بنویسند.

معززالملك — بلی در جزء پروگرام یادداشت شود — بعضی از آقایان ایراد کردند که چرا اختیار تامه بوزیرعدلیه داده شود ونباید این جزء پروگرام باشد گویا آقایان فراموش کرده اند که درکابینه سابق همین تقاضا شد وهیچ کس درآن وقت ایرادنکرد که این اختیارات واضح است ونباید خواست وهمین طور کابینه جدید هم خواسته اند که این اختیارات داده شود بالاخره تصور می کنم که این پروگرام بقدری لازم است که بهیچوجه محل ایراد نیست وتصور می کنم که این پروگرام مورد اکثریت مجلس واقع شود.

فهیم الملك — تمام مذاکراتی که درجلسه سابق وامروز شده است بنده زائد وخارج ازموضوع می دانم وتعجب می کنم از آقایانی که میفرمایند این موادیرا که نوشته اند دیپلوماسی بخرج داده اند ودر صددند که ازآنها ایراد بگیرند وهمچنین ازآقایانی که میفرمایند تصور نمی کردیم پروگرامی باین خوبی پیشنهاد شود ما منتظر آن بودیم که یك پروگرامی بیاید که از آن ایراد بگیریم بنده که منتظر بودم بیشتر از این محل تحسین واقع شود و این قدر هم درآن مذاکره نشده بدون ایراد و مذاکره ازمجلس بگذرد یعنی مطالب لازمه باصلاحات مملکتی که خیلی لازم است اگر بخواهید تشریح بدهند خیلی معطل خواهند شد حالیه مجلس گفتگوئی که باید بکند این است که بگوئید یك ماده دراین جا بیفزائید مثل اینکه آقامعززالملك فرمودند یکماده راجع بمدرسه نظامی افزوده شود خیلی خوب است ومن این را خیلی مناسب دیدم بااینکه یك چیزی راحذف وکم کنیم هیئت وزراء متعهد میشوند که اینهارا اجرا نمایند یاخیر ما نباید تعرض بکنیم که اینجا قشون نوشته اند شاید مقصودشان چیز دیگر بود وموردِ تعرض قرار بدهیم بنده این راصلاح نمی دانم هر روزه مجال گفتگو نیست فقط ماباید بگوئیم اینهارا که نوشته اند قبول دارند یاخیر البته باید قبول آنها هم باشد اگر امروز به این پروگرام رأی بدهیم معنیش این نیست که بمیل خودشان یکی یکی از مواد این پروگرام را اجرا کنند بلکه باید لوایح هر یك را بمجلس بیاورند ودر آنها گفتگو وشور شود بعد ازآن که تصویب شد بموقع اجرا بیاید و ایراداتیکه ماها کرده ایم بنده تصور میکنم که تمام خارج از موضوع است ولی درباب عدلیه بعقیده بنده لازم است مجلس دراین خصوص یکقدری عطف نظری بنماید که اختیارنامه درتجدید انتخاب رؤسای عدلیه است.

میرزا اسدالله خان — بنده اخطار نظامنامهٔ داخلی دارم می بینم بااین ضیق وقتی که داریم رعایت نظامنامهٔ داخلی نمی شود دوساعت است که آقای معززالملك باآن شیرین بیانی فرمایشاتی کردند و حالا سرکار موافق ایشان هستید ووقت مجلس را بی جهت تلف میکنید حالا آقای بهجت حق دارند که بفرمایند تبعیض میشود.

فهیم الملك - یك فقره دیگر را هم لازم است عرض کنم که اظهار میشود اجزای عدلیه را نمیشود تغییر داد اعضاء دوقسم اند یکی اعضائی باید بموجب فرمان منصوب شوند و دیگر آن که بموجب فرمان انتخاب نمیشوند اعضائی را که بموجب فرمان منصوب شده اند البته وزیرعدلیه اختیار دارد که اگر خلافی ازآنها به بیند تغییر بدهد وعزل کند این اختیار فعلا برای آنهائی است که عزل ونصب آنها باید بموجب قانون باشد.

ناصر الاسلام — از موضوع پروگرام خارج است یك استدعائی ادیب التجار دارد همه گفتیم ازموضوع خارج است.

فهیم الملك — یك استدعائی هم ازآقایان وزراء میکنم بودجه درجزء پروگرام ذکر نشده است و تابودجه کل نگذرد بعضی مخارجات است که وزراء بمسئولیت خودشان خواهند کرد مثل فرستادن مأمورین از قراریکه اغلب آنهارا بنده شنیدم.

حاجی سیدابراهیم — بنده فقط در کلمه اختیارات تامه عدلیه ایراد دارم واگر این اختیارات را بدهیم شاید بازهم دچار اشکالات شویم ازاینجهة این عبارت راخوبست مقید باختیارقانونی بکنیم تاشکل قانونی پیدا بکند.

محمد هاشم میرزا - بنده فقط یك سئوال داشتم که تعدیلی که نوشته شده است تعدیل علمی است یا غیر علمی خوبست مقید شود که علمی باشد و دیگر اینکه خوبست بصورت مشروح مجلس نگاه کنید آخر مکرر گفتن هم مثل موافق است تمام این مذاکرات درصورت مجلس نیست دریك مطلبی ممکن است چهار جلسه مذاکره کرد و باز هم مذاکوات تمام نشود خوبست رأی گرفته شود که مذاکرات کافی است یا خیر اگر رأی دادند که کافی نیست دو باره مذاکره شود.

وکیل التجار - بنده در اجمال یکی دوتا ماده این پروگرام عرض دارم که لازم میدانم عرض کنم یکی در مسئله تعدیل مالیات این ایرادوارد نیست مالیات باید تعدیل شود و ممیزی علمی همان طوریکه پیشنهاد کرده ام شاید تا دو سال دیگر طول بکشد و مخصوصا نظرم میاید که به بنده ایراد کردند عنوان تعدیل مالیات یکی از مهمترین چیزهاست و بعقیده بنده میتواند خیلی از مهمات ما را اصلاح نماید و مخارجات مارا بدهد تعدیل مالیات میتواند اهالی مملکت را آسوده بکند از بعضی تعدیاتی که نسبت بیك قسمت عمده مملکت میشود نشود و آنهائی که بی ترتیب مالیات میدهند آنها هم مالیات خود را بدهند و یك درجه رعایای فقیر بیچاره از این ظلم آسوده میشوند و یکی دومطلب را هم که لازم میدانستم که عرض کنم چون دراین پروگرام بود و همین طور مسامحه شده است حالا تعقیب شود یکی دیوان محاسبات است که این جا نوشته اند این یك چیزی است که خیلی لازم است زودتر بایستی قانون آن از مجلس بگذرد ومطابق آن هیئت وزراء اعضاء آن را انتخاب کنند که هر چه زودتر ترتیب محاسباتی دولتی یك صورتی پیدا کند و یکی هم درمسئله اختیار نامه میخواهم عرض بکنم اگر واقعا اصلاح می خواهیم در صورتی که هیچ قانونی وضع نکرده ایم مسلما باید وزیر عدلیه دارای اختیارات تامه باشد و آنگهی اختیار فقط در انتخاب اعضاء شده است و هیچ وزیری نمیاید یك نفری را که خدمت کرده است و هیچ تقصیری از او سر نزده است معزول کند پس در انتخاب اعضاء برای اصلاح خیلی لازم است یك همچو اختیاری داده شود بجهت اینکه چنانچه عرض کردم هنوز ما یك قانونی برای اعضاء عدلیه وضع نکرده ایم که وزیر عدلیه ما از روی آن رفتار نماید همین ترتیبات عدلیه بود که یك وقتی مجبور کرد مجلس شورای ملی را که یك کمیسیونی تشکیل بدهد که اصلاحات در اداره عدلیه بنماید این بود که آن کمیسیون هم مدتی وقت خود را صرف کردند و بالاخره هیچ ترتیبی ندادند وحالا هم میدانیم اگر این اصلاحات نشود باز افکار وانظار عامه متوجه این وزارتخانه شده مارا وادار ببعضی اقدامات خواهند کرد بجهت اینکه بیشتر امورات مردم باعدلیه است پس بعقیده بنده اگر طالب اصلاحات هستیم باید اختیار بوزیر داد که جلوگیری ازمواد فساد آن اداره بنماید.

وزیر داخله - بنده مجبور شدم که یکمطلبی که بنظرم آمد عرض کنم این اعتراضاتی که می کنید غالبش اعتراض لفظی است وهیچ درفکر اساسی نیستند چنانچه گفته شد این اصول مطالب است دراین پروگرام نوشته شده است وهر کدام ذیل ها دارد وتمام بمجلس میآید قشون است بودجه اش میآید بمجلس کم است زیاد میشود — زیاد است کم میشود نظمیه است بودجه اش میآید بمجلس زیاد است کم میکنند کم است زیاد میکنند امروز باید کارها را زود تمام کرد امروز تمام ولایات شما مغشوش است میدانید در لرستان و کردستان چه خبر است امروز حال فارس شما در نهایت اغتشاش است وما اینجا نشسته ایم و به الفاظ چسبیده ایم وزیر عدلیه یکوقتی است که شما باو اعتماد دارید که اورا بوزارت قبول کرده اید وحالا برای اصلاحات اداره خود تقاضای یکنوع اختیار را کرده است بااین تفصیل می بینیم که یکروز از صبح تاظهر درخصوص عدلیه حرف میزنیم وحال اینکه همه میدانیم او نمیرود یکشخص صحیحی را مثل شیخ جلال بیخود از عدلیه بیرون کند اگر مخالفتی دید بیرون میکند والا نمیکند مااوقات خودمان را در لفظ میگذرانیم وهیچ داخل درمعنا نمیشویم.

ناصر الاسلام- اینکه میفرمائید اعتراضات متوجه بالفاظ است همچو معلوم میشود که ایشان یك کتاب ازمعانی وعملیات را بمجلس داده اند که ما باید از عملیات ومعانی صحبت کنیم اولا بنده اسماً اطلاعات حضرت والا وزیر داخله را تکذیب میکنم ما که دراین مجلس هستیم می دانیم که اوضاع ولایتی ماهیچ مغشوش نیست زیرا که اگر مغشوش میشد مجلس شورایملی که کعبهٔ آمال ایرانیان است از تمام آنها اطلاع پیدا میکرد واین اغتشاش را که باین نحو اهمیت میدهند وکلا مسبوق میشدند و اظهار میداشتند مامیگوئیم وزارت امور خارجه که حیات مملکت بسته باصلاح آن است میخواستم عرض کنم که این وزارتخانه مهم خیلی اصلاحات لازم دارد و مدتها بود که استدعا میکردم یك پروگرام مشروحی بجهت این وزارتخانه نوشته شود چرا درین پروگرام از آن ذکری نشده است مانمی گوئیم پروگرام مشروح مفصلی باید نوشته شود یك کتابچه باشد ولی نمایندگان حق دارند که بگویند یك ماده زیادی است یااینکه یکماده کم است باید اضافه شود چنانچه سابقاً عرض کردم مسئله وزارت امور خارجه یکمسئله مهمی است که اصلاح لازم دارد ومتأسفانه می بینم که در امورات راجعه بنظمیه وعدلیه اسم میبرند ازمالیه اسم میبرند ولی از وزارت امور خارجه باین مهمی اسمی نمیبرند شاهزاده اسدالله میرزا وزیر پست و تلگراف از طرف هیئت وزراء یك اظهاری میکند که مارا هیچ قانع نمیکند اگر وزیر امور خارجه تشریف داشتند که جواب بگویند قانع میشدیم ولی اینکه فرمودند یك مسلکی دارد ومحققاً باآن مسلکش رفتار خواهد کرد این مرا هیچ قانع نخواهد کرد

وزیر پست وتلگراف - مقصود حضرت والا وزیر داخله این است که یکمسائل اساسی است ویك مسائلی است که در واقع فروع است وهیئت وزراء مسائل اساسی را پیشنهاد کرده اند اگر امروز ما می خواستیم بپردازیم بفروعات بایستی یك کتاب بزرگی بنویسیم کابینه که محل اعتماد واقع شد وظیفه هر نماینده است که بااو همراهی کند تاکارهای او پیشرفت نماید واگر می خواستیم یك پروگرامی بنویسیم که تمام فروع ولوایحی را که متعلق بهر ماده از مواد آنست دارا باشد عقیده من این است که یکسال هم اگر در آن مذاکره میکردیم ازاینجا خارج نمیشد وخیلی مباینت داشت با آن پروگرامی که دوروزه باید در آن مذاکره کرد حالا اگر موافقت میکنید بارای هیئت دولت رأی میدهند که بموقع اجرا گذاشته شود حالا یکی می گوید وزارت خارجه روح مملکت است یکی دیگر می گوید وزارت تلگراف طرف توجه مملکت است باید خرابیهای اورا اصلاح کرد در صورتیکه دولت باید مستقیم باشد این کارهارا اصلاح نماید معلوم است که تمام وزارتخانه ها اهمیت دارد وهیچکس منکر آن نیست هریك از وزارت خانها اهمیت دارد نهایت یکی می گوید اول باصلاح مالیه شروع کند یکی میگوید عدلیه یکی میگوید خارجه من میخواهم اساساً این را بدانم وزارت مالیه وعدلیه اهمیتش بیشتر است یاخارجه در سابق هم عرض کردم اقدامات درترتیب وزارتخانها شده است که از اجزا ومخارج حتی المقدور کسر شود که بودجه صحیح بمجلس بیاید و عقیده ما وزراء این است آنقدری که اصلاح در امورات وزارت خانها در نظر است بعمل بیاید ویك قوا و قدرتی باید درمملکت داشته باشیم که ازهیچ کس صدا بیرون نیاید موقع مملکت ما یك موقعی است که نباید بجزئیات پرداخت وموقع این مذاکرات نیست ما باید حتی الامکان درصدد این باشیم که پول تحصیل کنیم وتأمین مملکت رافراهم کنیم در تعدیل بودجه اینقدر فوری نخواهد بود ومشغولند که یك ترتیب صحیحی بدهند دولت در صدد است پول پیدا کند درصدد است قوه پیدا کند وجلوگیری ازآتیه کند واینکه درباب اغتشاش ولایات فرمودند مقصودشان این نبود که امنیت در مملکت دائر نیست بلکه مقصودشان این است که محتمل است از بعضی جاها صدا بلند شود مثل اینکه دربعضی جاها اختلاف است جلوگیری از آنها که می کنند استعداد قشون قابل یك مسئله دیگری که آقایان میفرمایند ما باید این جا بنویسیم مسئله پول پیدا کردن است که این پول را از کجا پیدا می کنیم همه چیز را که نمیتوانیم دراینجا بگوئیم شاید دولت بخواهد از جائی پول پیدا کند که کسی نداند از کجاست ماهم الان مشغول نوشتن بودجه هستیم و خواهید دید که بودجه که کابینه سابق پیشنهاد کرده بود بابودجه که این کابینه پیشنهاد می نماید چقدر فرق دارد یك قدری غور بفرمائید وبدانید که درمقابل این مخارج لازم است که فرضاً یك مقداری عایدات قرارداد یاآنکه بعنوان دیگر مجبورند که یك چیزی را پیشنهاد بکنند که عایدات را زیاد کند اینکه می گویند باید قرض کرد صحیح است که باید یك مقداری قرض کرد ولی هرسال که نمی شود قرض کرد باید بودجه را تعدیل کرد ولی یك چیزی هست پیشنهاد کردند پول لازم است اینجا هم نوشته اند پول لازم است حالا بگوئیم پول از کجا پیدا خواهم کرد اساسا باید بعضوها این را تصویب نکنند واینکه میگویند وزیر امور خارجه حکماً مسلك خودش را بادول خارجه معین کند از از کسانیکه دوسال سه سال در پارلمان بوده اند خیلی

تعجب دارم — ه میگویند باید در پروگرام ذکر شود که وزارتخارجه بافلان دولت چطور رفتار خواهد کرد یابا انگلیس ائتلاف خواهد داشت این جور نیست این مطالبی است که نباید درمجلس علنی اظهار داشت واگر بخواهند درپروگرام هریك که چیزی بنظر کسی برسد بگوید این پروگرام نخواهد بود بلکه یك کتابی خواهد بود برابر مثنوی که باید بیاورند برای شما بخوانند وآنوقت گذشته ازآنکه موفق نمیشویم باجرای آن شماهم موفق نخواهید شد که رأی بدهید میگوئید که این پروگرام مبهم است ما که نمی گوئیم بهمان طوری که مبهم است اجرا خواهدشد خودمن هم تصدیق میکنم که ترتیب وزارتخانه ها بهیچوجه کامل نیست.

ناصر الاسلام- بنده هیچ اسم پست و تلگراف نبردم واینکه این ایراد واعتراض ها که می نمایند در تعیین مسلك حضرت والا معلوم میشود خیلی زود فراموش میکنند ودر خاطر ندارند درکابینه سابق آنوقتی را که ایشان سمت نمایندگی داشتند مجلس یك هیئتی را تعیین کرد برای تعیین مسلك از برای کابینه قدیم و گفتند اگر مسلك وزارتخارجه معین نشود هیچوقت موفق بپیشرفت کاری نخواهیم شد حالا بکلی فراموش کرده اند و این را هیچ اهمیتی نمی دهند ویکی دیگر اینکه یك عقیده دارم راجع بوزارتخانه اگر طرف توجه اکثریت مجلس شد بایددراینجا قید شود واکثریت تصویب نکردنباید ذکر شود و ایشان هم در کمال آزادی می توانند عقاید خودشانرا اظهار بدارند دراین جا وکیل حق تعرض بوزیر ندارد وزیرهم حق تعرض بوکیل ندارد که چرا چنین کلمه را گفتی این تعرضات خیلی خیلی بی جاست

وزیر پست وتلگراف - اما در خصوص پروگرام عرض کردم که آزادند هرچه رأی مجلس است بفرمائید واگر رأی دولت هم در مقابل رأی یك نفر نماینده مضمحل است آنراهم بفرمائید ودیگر اینکه چیزهائی را که درمجلس خصوصی گفته میشود نباید درمجلس علنی ذکر کرد وایشان الان درمجلس علنی گفتند واین برخلاف ترتیب است مسئله تعیین مسلك درکابینه سابق ازمطالبی بود که در مجلس خصوصی مذاکره شد نه اینکه امروزه شما میفرمائید باید درپروگرام نوشته شده درمجلس علنی مطرح شود وزارت پست وتلگراف راهم من باب مثل گفتم نه اینکه شما درواقع اسم برده اید.

لسان الحکما — بنده اخطار نظامنامه دارم و آنچه بنده حس کرده ام موافق نظامنامه رفتار نمیشود اگرچه بعضی ازآقایان معنی پروگرام را این طور فرمودند که پروگرام اصول اساسی لوایحی است که باید بمجلس بیاید ولی این کلمه معانی بسیار دارد یکی از آن معانی لایحه قانونی است و ما اگر بترتیبی که در لایحه قانونی داخل میشویم این پروگرام مذاکره میکردیم دچار این محظورات نمیشدیم یعنی آقای رئیس اول بطوریکه در لایحه قانونی مقرر میشود اعلام میکرد که اول بطورکلی در این پروگرام مذاکره میشود البته کسیکه در کلیات آن مخالفی نبود پس از آن داخل میشدیم بمواد و می گفتند در ماده اول که جلب مستخدمین خارجه باشد کسی حرفی دارد ابداً کسی اظهاری نمیکرد اگرهم کسی حرفی میزد بعداز یکی دومخالف وموافق مذاکره ختم میشد بعد میرفتیم بماده دویم و همینطور ماده (۳) و [٤] تا آخر بخوبی از مجلس میگذشت و ابداً محتاج باینقدر مذاکره نمیشدیم که بی جهت این اندازه ازوقت مجلس را تلف کنیم پس چنانچه درسابق عرض کردم بازهم عرض می کنم که معنی اتحادمتابعت نظامنامه داخلی است بمقصود رسیدن وقتی است که موافق : امنامه داخلی مذاکره کنیم البته وقتیکه ازدائره قانون ونظامنامه خارج نشویم هیچوقت باینگونه اعتراضات برنمیخوریم حالا استدعا می کنم اگر مذاکرات ختم نشده از فردا که حرف نمیزنند داول شروع کنند وبطور لایحه قانونی دران مذاکره کنید.

رئیس - بنابر سابقه که داشتیم معمول نبود که پروگرام وزرا را بترتیب قانونی از مجلس بگذرانیم بنده بهمان سابقه عمل کردم حالا اگر باید در پروگرام هم ترتیب لایحه قانونی عمل شود حرفی است علیحده وبسته است برای مجلس.

لسان الحکما - گذشته از پروگرام هر چیزی که وارد پارلمان میشود باید از راه قانونی داخل شد وبنده هم توضیح دادم که یکی ازمعانی پروگرام لایحه قانونی است پس بنابراین خوب است در آن هم بترتیب قانونی رفتار شود.

رئیس - چند فقره پیشنهاد شده است قرائت می شود.

آقا میرزا ابراهیم خان دو فقره پیشنهاد ذیل را قرائت نمود.

(۱) از طرف آقای افتخار الواعظین (بنده پیشنهاد میکنم که درباره پروگرام اخذ رأی شود تا تکلیف معلوم شود.)

(۲) از طرف آقای حاج عزالممالك [بنده پیشنهاد میکنم که درکلیه پروگرام وزرا اخذ رأی شود تا بعد درمواد ان مذاکره شود.]

وحید الملك — درکلیه رأی گرفته شود بعد درمواد شور گذاشته شود یعنی چه.

رئیس — دوفقره پیشنهاد شده یکی از آقای افتخار الواعظین ویکی از آقای حاجی عزالممالك در هریك از آن دو رأی میگیریم هر کدام تصویب شد بهمان عمل میشود.

حاجی عزالممالك — چون می بینیم اغلب اختلافات راجع بمواد پروگرام است این است که پیشنهاد کردم اول درکلیه آن رأی گرفته شود بعد شروع بشور در مواد شود چنانچه بعضی هستند که مخالف اختیارات دادن بوزارت عدلیه هستند باید معلوم باشد که اکثریت دارد یاندارد حالیه تقاضا میکنم در کلیه این پروگرام رأی گرفته شود بعد درهر یك از مواد آن رأی گرفته میشود.

متین السلطنه — مطلب دارد یکقدری مشتبه میشود وموضوع ازبین میرود پروگرام هیچ ربطی باین ندارد که اتحاد با وزراء داریم یا نداریم البته باهیئت وزراء کمال همراهی واتحاد راداریم بعضی ازآقایان هستند مثل آقای وزیر پست وتلگراف تشریف میبرند در محل نطق ومیگویند که شما همین را اجازه بدهید وما اجراء بکنیم ممنون باشید معلوم است که ایشان اینقدر را خیلی کم میدانند و حال اینکه همین هم خیلی است واز برای صد سال ایران کافی است ایراداین است بیك چیز مبهمی که نمیشود رأی داد.

افتخار الواعظین — بنده حس میکنم که بعضی ازمواد این پروگرام مبهم است و یکقدری تفصیل لازم دارد چنانچه خواسته باشیم گفتگو کنیم باین زودیها تمام نخواهد شد پس خوب است این پیشنهاد را رأی بگیرید چنانچه باکثریت تصویب شد رفع این گفتگوها میشود واگر تصویب نشد ترتیب دیگری برای آن داده شود مقصود بنده این است که باین پروگرام رأی گرفته شود که معلوم شود این پروگرام قبول مجلس است یااینکه بواسطه اینکه بعضی از مواد آن باید تغییر نماید باید برگردد بهیئت وزراء.

رئیس — حال رأی میگیریم بر پیشنهاد آقای افتخار الواعظین کسانیکه تصویب میکنند مذاکرات در پروگرام راختم کنیم قیام نمایند (اکثر قیام نمودند و تصویب گردید)

رئیس- پس حالا باید موافق پیشنهاد افتخار الواعظین در تصویب این پروگرام رأی گرفت ولی بعضی از آقایان پیشنهاد کرده اند که باورقه رأی گرفته شود.

صورت پیشنهاد (بنده پیشنهاد میکنم که در باب مرامنامه وزرا بورقه رأی علنی گرفته شود.

میرزا مرتضی قلیخان- حاجی میرزا رضا خان- معاضد الملك- عزالملك- میرزا ابراهیم خان- حاجی- شیخ الرئیس- صدر العلماء- نیر السلطان - شیبانی - حاجی فاتح الملك- حاج مصدق الممالك- معتمد التجار- ادیب التجار- محمدهاشم میرزا.

رئیس — رأی میگیریم درباب پروگرام وزرا کسانیکه این پروگرام را باین ترتیب که نوشته شده تصویب میکنند ورقه سفید خواهند انداخت.

(ورقه رأی اخذ و استخراج شد).

معاضد الملك — عده حضار (٦٦) ورقه سفید (٤٥) آبی (٦) امتناع (١٥) اسامی تصویب کنندگان.

آقا میرزا محمد نجات - معتمد التجار - آقا شیخ رضا - آقا شیخ محمد خیابانی - کاشف — صدر العلماء — شیخ الرئیس - محمد هاشم میرزا - شیخ علی خراسانی ضیاء الممالك - فاتح الملك - زنجانی - حاج وکیل الرعایا - وحید الملك - لسان الحکماء - دکتر امیرخان - دکتر حیدر میرزا آقا شیخ اسدالله — معین الرعایا - ادیب - سردار اسعد — فهیم الملك — ابوالقاسم میرزا — هشترودی سلیمان میرزا — حاج محمد کریمخان - دکتر علیخان — حسنعلی خان - آقا میرزا احمد — منتصر السلطان- آقا شیخ غلامحسین - صنیع الدوله آقا سیدجلیل - آقا عبدالحسین — آقا سیدحسین گزازی - تربیت - آقا سید حسین اردبیلی — معاضد الملك - آقا شیخ علی شیرازی - میرزا مرتضی قلیخان - ذکاء الملك - میرزا ابراهیم خان معزز الملك - - مشیر الدوله - صدیق حضرت

اسامی رد کنندگان

نیر السلطان -مستشار الدوله- دهخدا -لواء الدوله آقا محمد بروجردی - شیبانی

رئیس - بعضی از آقایان برای فردا تقاضای تشکیل مجلس خصوصی کرده اند ولی در اینکه

صبح یا عصر منعقد بشود محل اختلاف است در این باب رای میگیریم

دکتر علیخان - آقایانی که میگویند صبح نباشد برای اینست که شاید مذاکرات قدری طول بکشد و آقایان دیر تشریف بیاورند

رئیس - حالا رای می‌گیریم کسانی که موافقند باینکه طرف صبح جلسهٔ خصوص منعقد شود قیام نمایند (اکثر قیام نمودند)

رئیس - دستور روز پنجشنبه بقیه دستور سابق است

[مجلس نیم ساعت بعد از ظهر ختم گردید]

جلسه ۱۳۳

صورت مشروح روز پنجشنبه ۱۹ شهر شعبان المعظم ۱۳۲۸

مجلس دوساعت ونیم قبل ازظهر درتحت ریاست آقای ذکاء الملك تشکیل شد.

صورتمجلس روزسه‌شنبه ۱۷ راآقای معاضدالملك قرائت نمود.

رئیس — درباب صورتمجلس اگر ملاحظاتی هست بفرمائید.

افتخارالواعظین — در باب اختیارات بنده آنروز از وزیر عدلیه توضیح خواستم و ایشان جواب دادند توضیح خواستن بنده نوشته شده نه جواب وزیرعدلیه.

معاضد الملك — در صورتمجلس سابق نوشته شده است دیگرلازم نبود ثانیاً تکرار شود.

محمدهاشم میرزا — بنده آن روز از وزیرمالیه سئوال کردم که مقصود ازاین تعدیل که در پروگرام نوشته شده است ممیز علمی است یا غیر علمی است و جواب بنده را ندادند در صورتمجلس قید نشده.

آقای میرزا احمد — درخصوص پروگرام اسامی رأی دهندگان و کسانیکه رأی نداده اند آن روز خوانده شد و در صورتمجلس نوشته نشده است (گفتند باید در روزنامه نوشته شود نه در صورت مجلس.)

مؤتمن الملك — بنده روز سه شنبه با اجازه غایب بودم ودر صورتمجلس نوشته نشده است ممکن بود بنده اگر دراینجا بودم باوزرا در خصوص پروگرام مذاکره میکردم.

معاضدالملك — چون تابحال این طور سابقه نداشت که اشخاصیکه بااجازه غایب هستند آنها راجزء غائبین بنویسیم وجزء حاضرین محسوب می شدند باین جهت اسم جنابعالی نوشته شده است.

مؤتمن الملك — اینمسئله باید قید شود که بعداز یکماه یادو ماه اگر رجوع نمایند معلوم باشد بنده حاضر بودم یاخیر ازاین گذشته اگربنده حاضر بودم شاید درموقع اخذرأی امتناع میکردم و جزء رأی دهندگان محسوب نمیشدم.

رئیس - دیگر ملاحظاتی درصورت ممکن هست؟

آقای شیخ الرئیس — بنده کلمه (عظام) را بعداز (وزراء) لازم نمی‌دانم.

رئیس - بطوریکه درصورت مجلس هم ذکر شده بود ازطرف بعضی از نمایندگان تقاضاشده بود دیروز که روز چهارشنبه بود یك جلسه خصوصی تشکیل شود ودرآن جلسه مذاکراتی پیش آمد راجع باینکه مجلس ونمایندگان باید یك پروگرامی ازبرای خودشان معین کنند یعنی بنشینند و ببینند که درامور این مملکت با این حال مالیه کدام یك از اصلاحاتش مقدم است وبچه نحو باید داخل آن اصلاحات شد و بدانند که دستوریکه برای مجلس معین می‌شودوطرحهائی که آقایان نمایندگان پیشنهاد میکنند وقوانین باید درمجلس مطرح شود بچه ترتیب باشد وکدام یك را بردیگری مقدم بدارند راست است که مجلس شورای ملی وظیفه‌اش وضع قوانین است وامروز هم برای مملکت همه قسم قوانین لازم است ولی واضح است که بعضی ازقوانین هست که مهم است وبعضی اهم از آنهاست پس باید دیدامروز کدام یکی از آنها مقدم است برسایر مطالب بالاخره تمام تصدیق کردند که یك کمیسیون ۶ نفری انتخاب شود ودر اصلاحات مملکتی مذاکره کرده این مسئله را معین کنند ودر واقع یك پروگرامی برای مجلس بنویسند و در واقع این پیشنهاد ازطرف آقای مؤتمن الملك بود حالا نتیجه انتخاب آنکمیسیون قرائت میشود.

(آقامیرزا ابراهیم خان نتیجه آراء را بقرار ذیل قرائت نمود.)

مشیرالدوله ۹۵ رأی مؤتمن الملك ۸۵ صنیع الدوله ۵۰ مستشارالدوله ۳۸ ممتازالدوله ۳۵ رأی ذکاءالملك ۲۸ رأی.

رئیس - این آقایان باید بعداز آنکه مجلس ختم شد بنشینند هیئت رئیسه خود را انتخاب نمایند وداخل مذاکرات شوند. دیگر اینکه لازم است به آقایان عرض کنم که برای اینکه اوقات مجلس تلف نشود و درسر موقع آقایان حاضر شوند در هیئت رئیسه مذاکره شده بالاخره رأی براین قرار گرفت که در سر وقت هیئت رئیسه بیایند اینجا (مجلس) بنشینند ولواینکه نمایندگان حاضر نباشند آنوقت که دراین موقع حاضر نبود جزء غایبین محسوب شود وبجهة اینکه روزهایك قدری تفاوت پیدا کرده بود دروقت نیم ساعت توسعه دادیم یعنی قرار گذاشتیم سه ساعت ونیم قبل از ظهر مجلس منعقد شود وهر روز سه ساعت ونیم بظهر مانده هیئت رئیسه دراین جا حاضراست هر کس حاضرنبود غایب نوشته خواهد شد (گفتند صحیح است).

رئیس — امروزروز پنجشنبه است وچنانچه مقررشده بود بنابود کمیسیونها راپورت بدهند وبهمان ترتیب راپورت خودشانرا داده‌اند قرائت میشود.

(آقامیرزا ابراهیم خان راپورت کمیسیونها را قرائت نمودند که جلسات آنها و اسامی غائبین از قرارذیل بود.)

(۱) کمیسیون نظام روز چهارشنبه ۱۱ شعبان منعقد شده آقای سردار اسعد غایب بودند و روز [۱۸] شعبان که روز جلسه کمیسیون بود بواسطه غیبت آقایان سرداراسعد حاج فاتح الملك — حاج محمد کریم خان — دکتر امیر خان کمیسیون منعقد نشد.

(۲) کمیسیون عرایض در اوقات مقرره که هفته چهار نوبت شنبه - دوشنبه - سه‌شنبه - پنجشنبه است منعقد وبانجام امورات مرجوعه مشغول بوده‌است بعلاوه مجلس کثرت عرایض وجلسات فوق العاده نیز داشته از اعضای کمیسیون آقای بهجت بااجازه روز دوشنبه و آقای نیرالسلطان روز دوشنبه و سه‌شنبه غایب بودند.

(۳) کمیسیون عدلیه روز یکشنبه بواسطه عید تعطیل و روز چهار شنبه (۱۸) شعبان منعقد شده فقط آقای آقاسید محمدرضا غایب بودند.

(۴) کمیسیون معارف روز ۴ شنبه (۱۸) شعبان بقرار معمول منعقد از اعضاء باستثنای آقای تربیت که کسالت مزاج داشتند کسی غائب نبود.

(۵) کمیسیون خارجه روز سه شنبه (۱۰) شعبان منعقد وآقای معززالملك بریاست انتخاب و نیز روز شنبه (۱۴) و سه شنبه (۱۷) رجب معمول منعقد از اعضاء حاضره طهران کسی غایب نه بوده.

(۶) کمیسیون مبتکرات روز ۴ شنبه (۱۸) شعبان منعقد و آقای آقا سید محمد رضا غایب بودند.

(۷) کمیسیون بودجه ۳ شنبه (۱۸) شعبان منعقد و بواسطه استعفای آقایان حکیم الملك صدیق حضرت. حسنعلیخان. حاج میرزا رضا خان. وکیل الرعایا. از عضویت کمیسیون ابتدا شروع بانتخاب هیئت رئیسه شده حاج مصدق الممالك پس از سه مرتبه اخذ رای باکثریت رئیس. معین الرعایا نایب رئیس. منتصر السلطان بسمت منشی گری کمیسیون انتخاب شدند آقایان میرزا اسدالله خان متین السلطنه. دکتر اسمعیل خان — تربیت غائب بودند.

(۸) آقای میرزا ابراهیم خان اظهار نمودند کمیسیون فواید عامه هم دیروز با حضور اعضائی که در طهران هستند منعقد شد ولی هنوز تشریف نیاوردند.

(۹) آقای آقا سیدحسین گزازی اظهارنمودند کمیسیون داخله در روز های معمولی منعقد آقای سپهدار اعظم دردو جلسه واواءالدوله در یك جلسه غائب بودند

رئیس — استدعا دارم راپورت را کتبی بدهند.

[تلگراف جوابیه سردار ظفر بختیاری راکه درجواب تلگراف بمجلس مخابره نموده بود آقای میرزا ابراهیم خان قرائت نمودند مشعر بر اینکه تلگراف مبارك رسید و در رفع مجادله بین ایل بختیاری وقشقائی شخصا محض اطاعت اوامر مطاعه باتمام قواجداً ایستادگی نموده جلوگیری ازهیجان ایل بختیاری نموده جمعیت آنها را که چندیست در (چقاخود) مقر حکومت جمع شده بودند متفرق نموده موجبات اسکات آنها فراهم گردید

راپورت کمیسیون عرایض قرائت مشعر براینکه عریضه از جناب آقا سید محمد باقر ادیب نماینده عربستان بکمیسیون رسید که برای معالجه نزولی که درد چشم دارند یك ماهه تقاضای مرخصی را کرده بودند کمیسیون چون دلیل ایشان را موجه میداند تصویب میکند یك ماهه بایشان اجازه داده میشود.